

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Quid Thascius Caecilius Cyprianus de corpore eiusque cultu iudicaverit

Göcking, Cornelia

[ca. 1935]

Caput alterum: Quid de exercitationibus gymnics sentiat Cyprianus

Caput alterum:

Quid de exercitationibus gymniciis sentiat Cyprianus.

Priusquam aggrediamur, quid de exercitationibus gymniciis sentiat Cyprianus, pauca de iis quae hac in re Romani omnino senserunt praemittenda sunt. Ita de exercitationibus ut de omnibus rebus Romani veteres quaerunt qua utilitate sint.¹⁾ Romani, gens illa bellicocissima, probarunt omnes exercitationes, quas militibus utiles esse arbitrabantur, ut nare, currere, saltare, luctari, pugillari, pugnare, equitare. In quibus numquam ob unum hoc se exercuerunt, ut certaminibus gymniciis vincerent. Neque nudo corpore ludos illos campestres fecerunt, quem morem palaestrarum Graecarum ab omni honestate remotum esse censebant. Accedit quod athletarum Graecorum ars tum cum Romani eam cognoscebant, ita a prima origine degeneraverat, ut a Graecis quasi officii munus coleretur. Sed tamen cito Romae recepta est palaestra Graeca cum moribus suis, ibique denuo floruit per aliquantum temporis, Populus vero Romanus ludis periculosiss velut pugillationi atque pancratio, ut Graeco verbo utar, favebat; qua de causa nullum fere honorem stadii certaminibus, quae Graeci olim maximi aestimaverant, apud Romanos esse facile intellegitur. Immo vero certamina gladiatoria venationesque iis praeferiebant.

Cupiditate vero ludorum quanta Romani flagrabant,²⁾ tanta adversus ludos ira ardebant philosophi³⁾ scriptoresque Christiani.⁴⁾ Quorum in libris iam inde a

1) cfr. Cicero: de fin. bon. et mal. I. 10. 32: "ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur?" 2) Nemo est quin nesciat illud Iuvenalis: "Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se/Continet atque duas tantum res anxius optat, /Panem et circenses." 3) Stoici imprimis et Cynici saepe in ludos asperrime invehuntur. 4) Tertullianus atque Novatianus (Pseudocypr.) in utriusque libro "De spectaculis", Lactantius in libris de divinarum Institutionum, (VI. 20. 21.) Clemens Alexandrinus in libro illo illustrissimo, qui "Paedagogos" inscribitur, alique.

(De scriptore pseudocypriani libri "De spectaculis" agunt: C. Weymann (hist. Jahrbuch XIII 1893, p. 737.), Demmler (Tübinger Quartalschrift LXXVI. 1894, p. 223), qui Novatianum esse eius scriptorem putant. Cfr. Wochenschrift f. klass. Philol. XI. 1894. p. 1027.)

medio tertio saeculo Christianos quoque ludos spectare, quamquam hoc a sanctis Patribus non probari sciebant, scriptum legimus. Sic enim omnes fere scriptores Christiani hanc rem memoriae prodiderunt ludos publicos apud Romanos cum rebus divinis cum daemonibus dico coniunctos esse.¹⁾ Christiani autem multi eos monentes sprevisse videntur;²⁾ quae sententia haud scio an admonitionibus repetitis comprobetur.

De rebus religiosis a Cypriano cum rebus gymniciis comparatis.

Hoc comparationis genus iam inde a tempore sancti apostoli Pauli³⁾ in scriptis Christianis invenitur. Cyprianus vero potissimum stadium ad comparationes adhibet. Christiani vita quasi curriculum est,⁴⁾ quod Deo spectante recte atque honeste percurrere debet, certans cum adversariis, quae sunt vitia. Quae cum antecesserit pretium usu receptum coronae vel palmae accipiet.⁵⁾

1) Quam sententiam in primis Tertullianus in libro "De spect.", ubi de origine ludorum agit, defendit. cfr. Paul Wolf: Die Stellung des Christen zu den Schauspielen nach Tertullians Schrift De spect. Diss. Lpz. 1897 p. 66 sq. Idem ac Tertullianus sentit Novatianus, qui idololatriam "ludorum omnium matrem" vocat. (De spect. IV. ed. Hartel vol. III. p. 6/5).

2) Novatianus De spect. I. (Hartel III. p. 3/12), qui dicit: "quoniam non desunt vitiorum assertores blandi et indulgentes patroni qui praestant vitiis auctoritatem et quod est deterius censuram scripturarum caelestium in advectionem criminum convertunt, quasi sine culpa innocens spectaculorum ad remissionem animi appetatur voluptas ..."

3) 1. Cor. 9. 24, 2. Tim. 2. 5, quos locos Cyprianus in ep. 10. 4 (Hartel II. p. 493) repetivit. 4) De zelo et liv. XVIII.

(Hartel p. 430/10) De hab. virg. II (Hartel p. 188/17). Verba vero "curriculum vivendi" etiam in scriptis profanis saepe inveniuntur ut apud Ciceronem (Tim. 45.) (Thesaurus linguae lat. IV. 1506. 73.) 5) De zelo et liv. XVI. p. 430/22. De corona, qua Olympionices coronabantur, fusius verba fecit; E. Normann Gardiner: Athletics of the ancient world. Oxford 1930. p. 35: "The only prize at the Olympic Games was a crown of wild olive ... whatever its origin this custom of rewarding the

In quo virtutum curriculo, cum corona qua ornatur candida sit, ei qui ex iudiciis ethnicis, ex carnificibus¹⁾, ex diabolo ipso, quo cum adversario vetere sex fere milia annorum hominibus iam contendendum erat,²⁾ victoriam cruentam reportavit, purpurea datur.³⁾ Sed cursorem, qui in hoc difficiliore certamine victurus est, Cyprianus ineunte libro "Ad Fortunatum" qui idem "De exhortatione martyrii" inscribitur, monet, ut exerceatur⁴⁾; hoc uno modo die persecutionis cursores expeditos et paratos fore.⁵⁾ - Christiani certamen illud extremum ieiiniis, vigiliis, precibus continuis praeparant.⁶⁾ Christiani -vel cum torquerentur - ipsi se cum athletis comparabant. Id facere praeter ceteros Christianis erat proclivius, quod quamvis innocentes capitis damnati in ludis Romanorum loco sceleratorum, vel servorum, vel gladiatorum mercede conductorum saepe decertare debebant.⁷⁾ Mappalicum quendam, cum a proconsule in quaestionem vocaretur, "Videbis cras agonem" promississe Cyprianus

victor with no other prize than a wreath of leaves set an example of athletic purity which had an important influence on Greek athletics. The example was followed at the other Panhellenic festivals, and these festivals of the crown (*oreganeis*) acquired such prestige over other festivals where prizes of value were offered, that when in Hellenistic and Roman times it was desired to found new games of special distinction, they were always festivals of the crown. Indeed, the Olympic crown is a lesson in sportsmanship of all time, reminding us that the true sportsman contends not for the value of prize, but for the honor of victory and not for his own honor only but for that of his country, his state, his school, his side." Vide etiam: Br. Schröder: Der Sport im Altertum, Berlin 1927. p.27. et: Ganszyniec (Pauly-Wissowa R.E.XI. p.1588) s.v.Kranz. et: A. Bigelmair: Die Beteiligung der Christen am öffentlichen Leben. p.223 sq.

1) De opere et eleem. XXVI.p.394/21. 2) Ad Fort.II.p.317/20. 3) In ludis quoque Graecis variis coronis victores coronabantur ut quisque vel Olympia vel Isthmia vel alia certamina vicerat, cfr M.Vogt: Der antike Sport. p.27. 4) Ad Fort.II.p.317/19. 5) De opere et eleem.XXVI.p.394/25. 6) Ep.60/5.p.694/19. 7) Ep.59/6.p.673/8; cfr.Tertul.De spect. XXVII.p.26.

narrat,¹⁾ et eum in illo, certamine victorem fuisse magno cum gaudio refert; quam victoriam non miratur; nam Dominum ludum spectare satis non habere, sed ipsum servo suo pugnanti adesse affirmat.²⁾ Quo autem ordine certamen certamini in ludis Graecis successerit denotat Cyprianus in epistula XXXVIII, ubi iuvenem Aurelium propterea lectorem declarasse se dicit, quod primo in stadio, deinde in difficiliore certamine vicerit.³⁾

Cyprianus omnibus fere locis, ubi de Christianorum vertaminibus cum idololatriis agit, eos ludos facere Deo affirmat. In ea re fortasse Graecos respicit. Graeci enim, cum ludos spectantes corpora adolescentium, quae exercitationibus gymniciis pulchra atque agilia

1) Ep.10/4. p.492/14. 2) Ep.10/4. p.494/9. His verbis Cypriani admonemur de magistris, quos Graeci παιδοτρίβαι et γυμνασταί appellabant. Hi, quamquam in certamine gymnico non cum discipulis faciebant, tamen cum eos suo tempore cupidi tate vincendi inciterent, nonnumquam magnum momentum ad victoriam habuerunt. Denuo afferro exempla, quae tradit Philostratus in libro Περὶ γυμναστικῆς XX.:

Ὅσοι δὲ γυμνασταὶ ἐνεβέλοτο ἀθληταῖς ἢ παρα-
κελευσάμενοί τι ἢ ἐπιβλήσαντες ἢ ἀπειλήσαντες ἢ
σοφισάμενοι πολλὰ μὲν ταῦτα καὶ πλείω λόγου
λεχέσθω δὲ τὰ ἐλλογιμότερα. Τλαῦκον μὲν τοῖνυν
τὸν καρύστιον ἀφιστάμενον ἐν Ὀλυμπίᾳ τὴν εὐχμὴν
τῷ ἀντιπάλῳ Τισίας ὁ γυμναστὴς εἰς νίκην
ἤματι παρακελευσάμενος "τὰν ἀπ' ἀρότρου"
πλὴν ξει"....

(Jul. Jüthner: Philostratos über Gymnastik. p.148/13.)

Dii quoque, ut in fabulis Graecis narratur, amici erant ludorum, quos non solum spectabant, sed in quibus ipsi contendere solebant, velut Iuppiter cum Crono patre, Apollo cum Mercurio et Marte certavisse dicuntur. cfr Schröder: Der Sport in Altertum p.31; Gardiner: Athletics of the ancient world p.181. 3) Ep.38/1. p.580/4; cfr M. Vogt: Der antike Sport p.10; Gardiner: Athletics of the anc. world, p.222, qui de hoc ordine certaminum fusius verba fecerunt.

facta erant, summis laudibus efferrent, eorum animas incitabant, ne aliis cederent.¹⁾ Christiani autem eo magis certaminibus operam dent oportet, quoniam Deus ipse spectantium atque iusti iudicis partes agit.²⁾ Cum autem gentiles, si superiores e certaminibus discesserunt, summam gloriam assecuti esse sibi viderentur, praesertim ingenti hominum multitudine vel imperatore³⁾ ipso praesente, Christiani summum Deum ludis praesidere, Christum sententiam dicere coronisque victores coronare⁴⁾, angelos spectare⁵⁾ persuasum habent.

De gladiatoribus quid sentiat Cyprianus.

His exemplis allatis iam manifestum est, quam stadii certamina Christianis quoque nota fuerint. Quae Cyprianus neque laudat neque reicit. At munera gladiatoria vehementer impugnatur in libro, qui "Ad Donatum" inscri-

1) Hoc loco Novationi observes sententiam, quam stadii certaminibus descriptis his verbis affert: "Denique remove spectatorem, reddideris vanitatem." (Pseudocypr. De spect. VII. Hartel III p. 11/1). 2) De zelo et liv. XVIII, p. 432/10. De lapsis II. p. 237/20. 3) Imperatores enim saepe aderant, ut studia populi sibi consiliarent. cfr. L. Friedländer: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms. II (1922) p. 3 sq. 4) De bono pat. VII. p. 402/13.

5) Ep. 58/8. p. 663/13. De opere et eleem. XXI. p. 389/23. cfr. Seneca: De provid. II/7 (ed. Otto Haase, Lipsiae 1898. p. 5): "Miraris tu, si deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur assignat? Ego vero non miror, si quando impetum capiant dii spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo deus: ecce par deo dignum vir fortis cum mala fortuna compositus, utique si et provocavit."

bitur, In primis a copia escarum, quibus gladiatores, ut resistere possent,¹⁾ saginabantur, abhorret. Non ut resistere possit athletam plurimi cibi esse, sed "ut saginatus in poenam carius pereat" dixit²⁾ Cyprianus, cum hunc morem vivendi vituperat, in numero virorum doctorum et Graecorum et Romanorum ponendus est, qui illam legem ciborum valetudini nocere comprehenderunt.³⁾

Iam ad occupationem gladiatoriam transeo, Quam caedem ducit Cyprianus, licet alii eam "peritiam" vel etiam artem existiment, et tantam immanitatem publice doceri valde miratur.⁴⁾ Prioribus temporibus plerique eorum, qui in

1) Itaque athletae ingenti copia carnis vescebantur atque cibis hordesceis, qua de causa per ludibrium hordearii appellabantur. cfr L.Friedländer: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms II.p.67, Gardiner l.a. p.101; J.Jüthner: Körperkultur im Altertum, p.38; Schröder l.a. p. 50. 2) Ad Donatum VII. p.9/1. 3) Hoc loco afferro, quae dicit Seneca (Ep.37/2, Haase p.107/17): "Ab illis, qui manus locant, et edunt ac bibunt quae per sanguinem reddant, cavetur, ut ista vel inviti patientur."

Apud scriptores christianos nimirum athletarum mos edendi crebro vituperatur. Ex iis praeter Cyprianum afferro Tertullianum (De spect.XVII), Novatianum (De spect.VIII, Hartel III.p.10/11): "In iniuriam suam pinguescit in sagina corpus ut robustius aut feriat aut vapulet, et prima victoria est ultra modum, humani ventris esurire potuisse, super titulo coronae edacis flagitiosae nundinae; ictibus infelix facies locatur, ut infelicior venter saginetur." Tatianum (Or.ad Graec.23.98 ed. Ed.Schwartz, Lipsiae 1888 p.25):

*Εἶδον ἀνδράποδες ὑπὸ τῆς σωμασκίης
βεβαρημένους καὶ φορτίον τῶν ἐν αὐτοῖς κρεῶν περι-
φέροντας, οἷς ἱππεῖς καὶ στέφανοι πρόκεινται προκαλου-
μένων αὐτοῖς τῶν ἀγωνοδητῶν οὐκ ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ
ὑβρίας δὲ καὶ στάσεως φιλονικίᾳ, καὶ τὸν μᾶλλον πλῆκτῃν
στεφανούμενον!*

4) Ad Donatum VII, p. 9/2.

gladiatoribus a lanistis docebantur, capitis damnati erant, scelerati, bello capti, servi; et munera gladiatoria Romanis summam occasionem qua se ab iis liberarent praebere videbantur. Si autem haec genera nominum deficiebant, iam brevi etiam homines innocentes lanistarum institutioni committebantur.¹⁾ Neque deerant, qui sua sponte gladiatores fierent,²⁾ quam rem tamen legitimam excusationem habere negat Cyprianus. "Quid illud, oro te," inquit, "ubi se feris obiciunt, quos nemo damnavit, aetate integra, honesta satis forma, veste pretiosa?"³⁾ quo loco non tam eorum, quos vita taebeat et qui ea de causa in arena mortem expetant,⁴⁾ rationem habere videtur, quam eorum, qui spe admirationis,⁵⁾ vel lucri faciendi,⁶⁾ vel magistratus aliquis adipiscendi commoti in ludum gladiatorium eant. Quae modo diximus, ex iis quoque, quae secuntur, confirmatur, ubi quasi digito parentes eorum gladiatorum, qui libenter certabant, et fratres sororesque in prima cavea sedentes monstrat;⁷⁾ tantum aberat, ut illi filium et fratrem a "furore" abstraherent, ut ipsi ludum spectare venirent, vel si iis magno illud tam turpe spectaculum emendum erat.

1) Cicero (in Pisonem 89) Pisonem proconsulem P. Clodio aedili permultos insontes damnatos, quibus in ludis uteretur, e Macedonia provincia misisse contendit.

2) cfr Tertul. Ad mart. V. 3) Ad Donatum VII. p. 9/6

4) Tatianus (or. ad Graec. 23/98, Schwartz p. 25): *ἄρχαν τινὲς ἐπαγγελλόμενοι διὰ τὴν ζωτικὴν ἑαυτοῦς εἰς τὸ φονεῦν ἑᾶν πειρασκούσιν. καὶ πωλεῖ μὲν ἑαυτὸν ὁ πεινῶν, ὁ δὲ πλουτῶν ἀρεῖται τοὺς φονεύσαντας.*

5) Quam varie autem gladiatores culti sint, Tertullianus, ut exemplum afferam, docet, cum Christianos "gladiatorum testimonium ... ἵς δῶρας ἀπ' αἰῶνος" dantes vituperat. (De spect. XXV. Reifferscheid p. 25)

6) cfr Tertul. Scorp. VI (Reif. p. 156): "Sed, quantum livores illi et cruores et vibices negotiantur, intende; coronas scilicet et gloriam et dotem, privilegia publica, stipendia civica, imagines, statuas et qualem potest praestare saeculum, de fama aeternitatem, de memoria resurrectionem."

7) Ad Donatum VII, p. 9/9

Praeter honores ac lucrum, quae is, qui superior discesserat, expectabat, haud scio an magnifico quoque apparatu,¹⁾ quo gladiatores exornari solebant, multi capti gladiatorum condicionem elegerint. Hadrianus quidem olim trecentos gladiatores veste inaurata amictos pugnare iussit, ut Cyprianus verbis "veste pretiosa" usus rem non augeret.

Sed Cyprianus, ille vir vitae peritissimus, non solum crudelitatem munerum gladiatoriorum, sed universos ludos propterea quoque aspernatur,²⁾ quod iis, qui aurem popularem captantes eos edebant, plerumque immensum sumptum afferebant.³⁾ Si autem ad privatam vitam redierant et res familiaris, ut ait Cyprianus, et favor volgi perierant.⁴⁾ Earum rerum optimam demonstrationem tribuit diabolo, qui Christo obicere possit suos cultores maiore in se liberalitate esse quam Christi cultores in Deum, cum idololatrae in ludis edendis plura quam Christiani in stipibus dandis consumerent. De spectaculis vero haec dicit:⁵⁾ "Et munera mini quam pretiosa, quam grandia, quam nimio et longo labore quaesita sumptuosissimis apparatibus comparant rebus suis vel obligatis in muneris comparationem vel venditis: ac nisi editio honesta successerit,

1) cfr Overbeck-Mau: Pompeji, p.456. 2) Aliter rursus Novationus amphitheatrum reicit, Docet enim (De spect. V.Hartel III. p.8/4) aditum in amphitheatrum per lustra ducere.(cfr Iuven.III.65: "ad circum iussas prostare puellas".) Itaque haud dubito, quin non casu et fortuito accidat, ut Cyprianus postquam de ludis egit, continuo lupanaria commemoret (Ad Donat. X p.11/11.).

3) Persaepe pecuniae, quibus opus erat "munerariis", violenta exactione in provinciis conquirebantur.

4) Ad Donat. XI, p.13/10.

5) De opere et eleem.XXII, p.390/11.

conviciis ac sibilis eiciuntur et furore populari nonnunquam paene lapidabantur. tuos tales munerarios, Christe, demonstra, illos divites ... an in ecclesia praesidente et spectante te eiusmodi munus edant ... *

Diabolus in illo sermone haec dicere pergit;¹⁾

" In istis muneribus meis caducis adque terrenis nemo pas-
citur, nemo vestitur, nemo cibi alicuius aut potus
solacio sustinetur. " Unde intellegi potest Carthagine
non ut Romae ludis plebi cibaria distributa esse. A quo
more Romani sane quidem anno p.Chr.n.ducentesimo decimo
septimo discesserunt, Floralibus autem²⁾ multo post cicere
ac faba cupiditati volgi satisfactum est.³⁾

De histrionibus.

Ii Romani, qui muneribus cruentis, quae supra
commemoravimus, delectari non poterant, si voluptatibus
frui volebant, theatrum frequentare malebant. Quo Augusti
imperatoris temporibus novo scaenae genere ducebantur, qui
erat pantomimus.⁴⁾ Quantopere vero Romani isto spectacula
genere delectati sint, e nomine histrionis facile in-
tellegitur; nam cum antea quilibet actor scaenicus histrio
appelabatur, tum imprimis pantomimus illa voce signifi-
cabatur.⁵⁾ Erat pantomimi deos, homines, res, facta, dicta;
gestu solo exprimere.⁶⁾ Quam facultatem ut assequerentur,

1) De opere et eleem XXII. p.390/20. 2) cfr Cassius Dio
LXXVIII.22.1. 3) Horat.Sat.II.3.184: " In cicere atque
faba bona tu perdasque lupinis

Latus ut in circo spatiere et aeneus ut stes,
Nudus agris, nudus nammis, insane, paternis."

4) Quod spectacula genus Pylades ac Batayllus invenisse
dicuntur: cfr Zosimi hist.I.: παντόμιμος ὄρχησις ἐν ἐκείνοις
ταῖς χρόναις (τοῦ Σεβαστοῦ) εἰσέχλη, ὁπῶς πρότερον οὖσα,
Πυλάδου καὶ Βαθύλλου πρῶτον εὐτὴν μετελθόντων."

5) cfr E.J. Gysar: Ueber die Pantomimen der Römer, (Rhein.
Mus.f.Philol. II. 1834) p.30. 6) Cassiodorus (Variae IV.

51) his verbis histrionem describit; "Pantomimus igitur,
cui a multifaria imitatione nomen est, cum primum in
scaenam plausibus invitatus advenerit, assistant consoni
chori diversis organis eruditi; tunc illa sensuum manus
oculis canorum carnem exponit, et per signa composita,

exercitationibus assiduus et difficillimis iam a pueris¹⁾ in ludis instituebantur. Toto corpore ad sensus varios exprimendos utebantur. His motibus corpora histrionum firmari cum putet Galenus,²⁾ Cyprianus contraria contendit in libro ad Donatum misso, ubi haec legimus: "Evirantur mares, honor omnis et vigor sexus enervati corporis dedecore molliitur."³⁾

Pantomimi se Romanis maxime probabant, si partes mulierum agebant. Quo magis "quisque virum in feminam ...iregerit"⁴⁾, ut ait Cyprianus, eo magis ei plaudetur. Quod Cyprianus eos, si gestum vel impudicarum feminarum⁵⁾ imitantur, venementer

quasi quibusdam literis edocet intuentis aspectum; in illaque leguntur apices rerum, et non scribendo facit, quod scriptura declaravit. Idem corpus Herculem designat et Venerem, feminam praesentat et marem, regem facit et militem, senem reddit et iuvenem; ut in uno credas esse multos tam varia imitatione discretos."

Etiam Novatianus (De spect.VI. Martel III.p. 9/11) artem pantomimi depingit. Ingratum in Deum, linguae creatorem, eum esse putat, qui manibus loqui studeat. (De spect.VII. p.10/5.)

1) Tertul. De spect.XVII (Reif.18): "Ita summa gratia eius (sc.theatri de spurcitia plurimum concinnata est ... quam denique pantomimus a pueritia patitur ex corpore, ut artifex esse possit." 2) Galenus VI.155. 3) Ad Donat. VIII. p.10/10. 4) Ad Donat. VIII. p.10/11. 5) Conf. Isidori Hispalensis Etymologiarum librum XVIII.48: "Histriones sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum feminarum expriment: ii autem saltando etiam historias et res gestas demonstrant." Plerumque argumentum fabulae ad ipsos gestus agendos deligebatur. Cuius generis nonnulla affert exempla Cyprianus, cum scribit: "Expriment impudicam Venerem, adulteram Martem, Iovem illum suum non magis regno quam vitiis principem in terrenos amores cum ipsis suis fulminibus ardentem.." (Ad Donat.VIII. p.10/17.)

vituperat, non mireris; neminem eorum, qui pantomimum spectant, pudicum manere posse contendit,¹⁾ quoniam tali spectaculo sensus moventur, atque affectus mulcentur. Iure igitur ac merito Romani ipsi caverunt, ne pueri et adulescentes pantomimum spectarent. Omnes fere veteres scriptores Christianos hoc spectacula genus verbis asperis damnassee facile est intellectu.²⁾

Idem de arte, qua pueri erudiuntur, ac de arte ipsa histrionis Cyprianus sentit. Hanc igitur disciplinam, quippe qua pueri non modo non erudiantur, sed mali reddantur, scelus et flagitium ducit neque unquam religioni sanctae congruere posse contendit.³⁾ Atque si quis dixerit magistrum ipsum scaenam reliquisse, hoc ei

1) Ad Donat. VIII. p. 10/6 sq. Simili modo rem persequitur in libro De zelo et livore (II. 420/3), quo loco omnino nec pantomimum nec spectacula nominat. At haec sententia, si eam ad histrionem referimus, facile explicatur. Accedit quod iisdem fere verbis utitur ac loco, quem supra commemoravimus: Ad Donat.: "honor omnis et vigor sexus ... molitur... nec deest probri blandientis auctoritas, ut auditu molliore pernicies hominibus obrepit." De zelo et liv.: "offert oculis formas inlices et faciles voluptates ut visu destruat castitatem. aures per canora musica temptat. ut soni dulcioris auditu solvat et molliat christianum vigorem." 2) Novatianus (De spect. III. Hartel III p. 5/9) Christianos, qui ut pantomimum defenderent scriptis sanctis abutebantur, regem Davida "nulla.. obscenis motibus membra distortentem... Graecae libidinis fabulam" saltasse monet. Tatianus; or. ad Graec. 22.98 (Schwartz p. 25): *κατὰ γὰρ πολλῶν ἰδόντων οὐ βέβαιον καὶ τῷ νούνῳ καὶ κινουμένῳ παρὰ φύσιν οὐ βούλονται συνδιατίθεσθαι*. Minucius Felix; Octav. XXXVII/12 (rec. C. Halm, Vindob. 1867, p. 53): "nunc enervis histrio amorem dum fingit infligit: idem deos vestros induendo stupra, suspiria, odia dedevorat "

3) Ep. 2.1. p. 467/13.

responsum reddit: "Non potest... videri cessasse (a theatro) qui vicarios substituit et qui pro se uno plures succidaneos suggerit contra institutionem Dei erudiens et docens quemadmodum masculus frangatur in feminam et sexus arte mutetur."¹⁾ Accidere quod magistro ipsi, qui discipulos doceat, muliebri veste induto - id quod lege sancta prohibeatur - gestus feminarum imitandus sit.²⁾

His de causis Cyprianus negat histrionem, qui Christianus fiat, amplius hanc artem exercere posse. Studio autem salutis animarum incensus abhorret ab illo dicto "aut reiciatur", id quod etiam atque etiam legimus in Hippolyti canonibus, qui dicuntur apostolorum et Aegyptiorum.³⁾ - Sed Cyprianus, cum pantomimum arte dimissa magnum lucrum reliquisse⁴⁾ noverit⁵⁾, a Christianis petit ut talem alant et sustineant, "si tamen contentus sit, frugalioribus et innocentibus cibis."⁶⁾

1) Ep. 2.2. p.468/7. 2) Ep. 2.1. p.468/2. 3) Duo tantum praecepta exempli gratia afferro: "Si quis scenicus est vel spectacula in theatro facit, aut desinat, aut reiciatur..... qui gladiator est vel gladiatores pugnare docet... aut desinat, aut reiciatur.." (cfr Theod. Schermann: Die allgemeine Kirchenordnung. I. p. 37.)

4) Seneca Quaest. nat. VII 32.3: "privatim urbe tota sonat pulpitum," ex quo efficitur multos fuisse qui Pyladas ac Bathylli artem discerent et exercerent.

5) Ep. 2.2. p.468/18: "ceterum quantum vult inde quaereat, qualis quaestus est, qui de convivio Abraham et Isaac et Iacob homines rapit et male ac perniciose in saeculo saginatos ad aeterna famis ac sitis supplicia deducit."

6) Ep. 2.2. p.468/13. Quem ad locum conferas Tertul. De idolol. XII (Reif. p. 43): "Nemo eorum, quos Dominus allegit, Non habeo, dicit, quo vivam. fides famem non timet."

Comprehensio.

Quibus rebus expositis mihi satis docuisse videor, quae de ludis Cyprianus iudicet: Ludos omnino repudiat, nisi quod stadii exercitationes eximit, Qua in re se praebet aequum de vita iudicem, quippe qui vituperanda tantum vituperet, Medio autem tertio saeculo illa spectacula, de quibus ante diximus, magna ex parte talia erant, ut nemo sana mente praeditus facere potuerit, quin ea damnaret. - Cyprianus autem affirmat Christianos cum istis ludis aeterna spectacula compensare posse: in caelo eos visuros esse animas et corpora flammis cruciata idololatrarum.¹⁾

De ludis igitur magna dissentio est inter Cyprianum et Tertullianum; nam hic metu ac timore daemonum commotus²⁾ ludos universos damnat.

1) Ad Demetr. XXIV. p. 368/18. Nonnulli quoque alii scriptores Christiani meliora spectacula esse monent; velut Novatianus capite nono libri De spect. (Hartel III. p. 11) eos adhortatur ut naturae amoenitates admirentur aut (capite decimo (Hartel III. p. 12) cum diabolo proelium committent. - Tertulliani autem "verum spectaculum" erit iudicium extremum, in quo illustrando fusius operam ponit. (De spect. XXX. Reif. p. 29.)

2) cfr P. Wolf: Die Stellung des Christen zu den Schauspielen, p. 78.